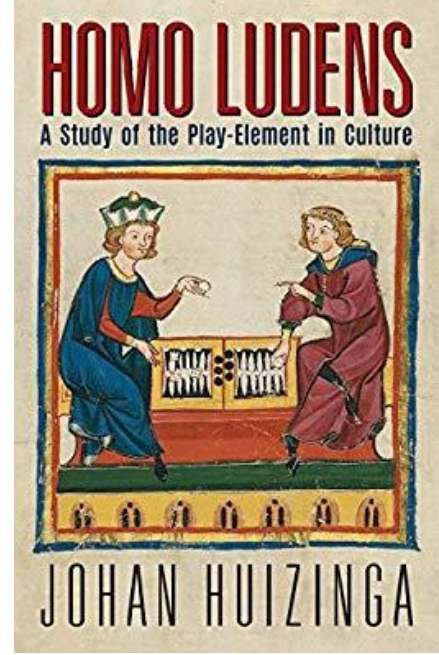

Johan Huizinga'nın *Homo Ludens*'i

ARŞ. GÖR. GİZEM ECE GÖNÜL*

Hollandalı tarih profesörü Johan Huizinga (1872-1945)'nin *Homo Ludens: Proeve eener Bepaling van het Spel-element der Cultuur* isimli eseri ilk olarak 1938 yılında Felemenkçe yayımlandı. Bir yıl sonra 1939'da Amsterdam'da Pantheon Akademische Verlaganstalt tarafından yayımlanan *Homo Ludens, Versuch einer Bestimmung des Spielelementes der Kultur*, kitabın Almancaya ilk çevirisidir. Aynı dile yapılan bir diğer çeviri, 1944'te İsviçre'de basıldı: *Homo Ludens: Versuch einer Bestimmung des Spielements der Kultur*. Bu eseri 1949'da İngiltere'de bizzat yazarın çevirisi olan *Homo Ludens: A Study of the Play-Element in Culture* izlerken 1951 yılında Cécile Seresia, *Essai sur la Fonction Sociale du Jeu* başlığıyla Fransızcaya kazandırdı. Paris'te Gallimard yayınlarından çıkan 1951 tarihli eser, Türkçe çeviriye de kaynaklık etmektedir. Huizinga'nın söz konusu eseri Türkçede *Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme* ismiyle 1995 yılında görülür. Mehmet Ali Kılıçbay'ın Fransızcadan çevirisi, Ayrıntı Yayınları tarafından yayımlanır ve 2018 yılında yedinci baskıya ulaşır. Günümüz itibarıyla eserin Türkçeye çevirisinin farklı çevirmenler ve yayınevlerince yayımlandığı görülmektedir. Orhan Düz tarafından hazırlanan bir çeviri Alfa Yayınları'ndan 2018 yılında çıkarken, bir diğeri Dorlion Yayınları'ndan yine 2018 yılında okuyucuyla buluşmuştur. Bu yazıdaki atıflar Ayrıntı Yayınları'nın 2015 yılına ait beşinci baskısına yapılmıştır.

Eser, Mehmet Ali Kılıçbay'ın kısa bir sunuşunu, Huizinga'nın 1938 ve 1939 yılındaki baskılara yazdığı önsözleri, "oyun"la ilgili on iki başlığı ve bir dizini içerir. Söz konusu başlıklar şu şekilde sıralanmıştır: "Kültür Olgusu Olarak Oyunun Doğası ve Anlamı", "Oyun Kavramının Dilde Kavranılışı ve İfade Edilişi", "Kültür Yaratıcı İşlev Olarak Oyun ve Müsabaka", "Oyun ve Hukuk", "Oyun ve Savaş", "Oyun ve Bilgelik", "Oyun ve Şiir", "Mythopoesis'in Unsurları (Hayal Gücünün İşlevi)", "Felsefenin Oyunsal Biçimleri", "Sanatın Oyunsal Biçimleri", "Oyun Açısından Uygarlıklar ve Dönemler", "Çağdaş Kültürde Oyunsal Unsur".

* Muğla S. Koçman Ün. Edebiyat Fak. TDE Bölümü, gizemecegonul@gmail.com, orcid.org/0000-0001-8329-6510
Gönderim tarihi: 26-11-2019 Kabul tarihi: 29-12-2019

Huizinga, “homo sapiens” (bilge insan) ve “homo faber”in (alet yapan insan) karşısına “homo ludens”i (oyun oynayan/oyuncu insan) çıkarır çünkü ona göre “oyun”, tüm edimlerden hatta kültürden de eskidir (16) ve oyun bir kültür yapıcıdır. Bu bağlamda hayati ihtiyaçlara dönük olan av faaliyetini örnek gösteren Huizinga, avlanmanın arkaik toplulukta oyun biçimine büründüğünü, avın kültür olmadan önce oyun olduğunu söyler ve sonraları “kültür” hâline gelecek bu gibi etkinliklerden hareketle kültürün başlangıçtan itibaren oynanan bir şey olduğunu ifade eder (70).

Huizinga oyunun tanımını şu şekilde yapar: “oyun, özgürce razı olunan, ama tamamen emredici kurallara uygun olarak belirli zaman ve mekân sınırları içinde gerçekleştirilen, bizatihi bir amaca sahip olan, bir gerilim ve sevinç duygusu ile ‘alışılmış hayat’tan ‘başka türlü olmak’ bilincinin eşlik ettiği, iradi bir eylem veya faaliyettir” (s. 50). Oyun kelimesinin etimolojisi ise pek çok dilin örneğinde analiz edilir. Oyunu olabildiğince geniş bir anlamda tanımlayan, kavramsallaştıran, kuramsallaştıran düşünür, oyunun işlevini insan ya da insan dışı canlıların hayatında değil, kültürün içinde arar. İnsan uygarlığının genel oyun kavramına hiçbir temel özellik katmadığını, oyunun temel çizgilerinin hayvan oyunlarında zaten var olduğunu dile getirir (s. 16). Hayvanların birbiriyle etkileşim hâlindeyken korkunç gözükmelerine rağmen neşeli birer oyun içinde olduklarını, eğlendiklerini ileri süren Huizinga (s. 17), biyolojik ve fizyolojik sınırları aştığını düşündüğü oyunun “kasıtlı” bir karakteri olduğunu ve özünün içinde yer alan maddi olmayan bir unsuru içerdiğini ifade eder (s. 17). İnsan ilk büyük etkinlikleri olan “iletişim kurma”, “öğrenme”, “emredebilme” yetilerini dil aracılığıyla gerçekleştirir ki “dil” ve “oyun” arasındaki iç içelik bu noktada başlar: “Dilin yaratıcısı olan zihin, oyun oynayarak, maddeyle düşünülen şey arasında sürekli olarak gidip gelmektedir” (s. 21).

Huizinga’ya göre oyunun genel karakteristikleri şunlardır:

- ❖ “Her oyun her şeyden önce gönüllü bir eylemdir” (s. 24).
- ❖ “Oyun keyfe kederdir. Oyundan alınan zevk oyunu ihtiyaç olarak hissettirdiği ölçüde oyunun gerekliliği emredici hale gelmektedir. Oyun her an ertelenebilir veya iptal edilebilir” (s. 25).
- ❖ “Oyun serbesttir, oyun özgürlüktür (...) oyun ‘gündelik’ veya ‘asıl’ hayat değildir. Oyun, bu hayattan kaçarak, kendine özgü eğilimler olan geçici bir faaliyet alanına girme bahanesi sunar” (s. 25).
- ❖ “Gündelik hayatın içinde bir kesinti, bir rahatlama meşguliyeti olarak gözükmektedir. Fakat oyun düzenli olarak tekrarlanan bu niteliğiyle bile, genel anlamdaki hayata eşlik etmekte, onun bir tamamlayıcısını, hatta bir parçasını meydana getirmektedir. Hayatı süslemekte, onun boşluklarını doldurmakta ve bu bağlamda vazgeçilmez olmaktadır” (s. 26).

- ❖ “Zaman ve mekân olarak bazı sınırların içinde ‘sonuna kadar oynanır’. Kendi akışına ve kendinde anlamına sahiptir (...) Oyun sürerken hareket, gidiş-gelişler, kader değişiklikleri, birbiri yerine geçmeler, bağlanmalar ve ayrılmalar görülür” (s. 27).
- ❖ “Oyun gündelik hayattan, bu hayatın içinde işgal ettiği yer ve süreyle ayrılır. Yalıtılmış ve sınırlı olma niteliği[ne sahiptir]” (s. 27).
- ❖ “Oyun düzen yaratır, oyun düzenin ta kendisidir” (s. 28).
- ❖ “Oyun dahil eder ve serbest bırakır. Özümle. Yakalar, başka bir ifadeyle, cezbeder” (s. 28).

O, her müsabakanın kökeninde oyun olduğunu ileri sürerken güç, beceri, şan, zenginlik için mücadele edildiğini; birçok efsane kahramanının hileler ya da yardımlar sayesinde üstün geldiğini söyleyerek müsabakanın yalnızca bir şey, bir sonuç için yapılmadığını aynı zamanda bir yardım sayesinde yapıldığını belirtir (s. 77). Bu noktada oyuna pay düşmektedir. Mücadeleden bahsedildiği her durumun özünde oyunun varlığına işaret eden araştırmacı, toplumun birlikteliğini sağlayan kuralları da oyun adı altında işler ve hukuk, savaş, bilgeliği de söz konusu bağlamda ele alır.

“Oyun ve Şiir” başlığında “poiesis”i yani “yaratma”yı oyunsal bir işlev olarak kabul eder çünkü yaratım, “zihnin oyunsal bir mekânında” yer alır (s. 156-57). Şiirin ortaya çıkışını ilkel kültürlerle ilişkilendiren Huizinga, bu türün oyun esnasında, oyun olarak doğduğunu ileri sürer (s. 159). Kutsal olan her şeyin şiir aracılığıyla ifade edilmesi Huizinga’nın dikkatini çeker ve şiirsel biçimin düzyazıdan her zaman önce geldiğini belirtir (s. 165-66). Tüm kutsiyetine rağmen şiir zıırlık ve şakanın sınırları içindedir (s. 159). Şiirin gelişimi ise ona göre, arkaik topluluğun çok kişiyle oynanan sürükleyici ve neşeli oyunları esnasında gelişmiştir çünkü burada rekabet söz konusudur. Alaycılık, taşı gediğine koyma, cezbetme, diğerinden üstün gelme gibi vasıflarıyla şiir mücadeleyi barındırır. O, şiiri beceri, yetenek, rekabet oyunu olarak özetlerken (s. 168) şiir olan her şeyin oyun biçimi altında geliştiğini vurgular. Paul Valéry’nin söylemlerinden güç alan araştırmacı, tıpkı Valéry gibi şiiri bir kelime ve dil oyunu olarak tanımlamanın bir metafor değil, şiirin kendisi olduğunun altını çizer (s. 172). Şiir ile oyun arasındaki ilişkinin izini sadece dış yapıda değil, hayal gücü ve motiflerde de sürer. Dinleyiciyi kışkırtan bu oyun bir “dil oyunu”dur ki “şiir oyunu” adı verilen bu tür, güzel söze yol açmaktadır. Aynı zamanda imgeler yaratan şiir dilinin bu işlevi, oyunun varlığının göstergesidir (s. 173). Öte yandan şiirsel işlev, lirik biçim, fikri şaşırtıcı hâle getirmede görev alır ki bu, oyunsal bir işlevdir (s. 184). Şiir ve oyun ilişkisine dair rakip şairlerin eserlerini ürettikleri Dionysos yarışlarını; trajedi ve komedinin başlangıçtan itibaren yarışma alanında yer aldığını gösteren Huizinga buradaki kıyaslamayı, izler kitlenin varlığını şiir ve yarışmanın yakınlığını göstermek için kullanır (s. 186).

Ona göre hayal gücünün unsuru olarak ortaya çıkan her edebî tür ya da öge zihnin oyuna eğiliminin ne denli yatkın olduğunu gösterir (s. 185). Felsefenin oyunsal biçimleri konusunda sofistlerin faaliyetlerinin oyunun karakteriyle yakınlığını açıklar. Bilmeceye çok yakın olan sofizm, zekâ oyunlarına dayanır (s. 191).

Huizinga, şiir örneği üzerinden de

Johan Huizinga

bahsettiği gibi oyunun sanatsal yaratının ve icranın özüne yakın olduğunu belirtir (s.250-51), müzik ve plastik sanatlardan verdiği örneklerle bu başlığı genişletir. “Oyun açısından uygarlıklar ve dönemler” başlığında 19. yüzyıla değin tarihsel çizgiyi izler; eski Yunan, Roma toplumlarından Rönesans ve hümanizma dönemlerine, barok anlayışa, 18. yüzyıl sonlarına ve son olarak 19. yüzyıla uzanan çizgide genel oyunsal unsurları sıralar. Bu incelemede oyunsuluktan en uzak yüzyıl, sonuncusu çıkar; “bilimsel hedeflerle çalış[an bu yüzyıl]ın çalışma, eğitim ve demokrasi idealleri, yüzyıllık oyun ilkesine hiç yer bırakmamıştır” (243).

Oyunun fazlaca sistemleştirilmesi ve disiplininin artması Huizinga’ya göre oyunsal içeriğe gölge düşürür. Spor özelinde bu durumu analiz eden düşünür, modern toplumda sporun ciddiyetle algılandığını ifade eder. Eski uygarlıklarda spor, kutsal bayramların içinde yer alırken modern sporun dinî bağı tamamen kopmuştur. Benzer şekilde gittikçe artan, propaganda aracı hâline gelen ticari rekabet de söz konusu oyun alanında değildir çünkü “oyunun kendinin dışında özgül bir amacı yoktur” (253). Ticaret, bu kuralı ihlal eder. Huizinga, gerçek bir kültürün oyunsal içeriğe sahip olmadan var olamayacağını, kültürün kendini serbestçe rıza gösterilen sınırların içine kapatılmış olmayı gerektirdiğini ileri sürer (263). Ekonomik güç ve çıkarlar, uluslararası ilişkiler Huizinga’nın “oyun”una da “homo ludens”ine de zarar vermiştir. İnsanın “ne”liğini, ürettiği her türlü unsuru, kültürün oluşumunu oyun üzerinden açıklayan Huizinga oyun yelpazesini ibadetten hukuka, savaşa, şiire, müziğe dansa kadar genişletir. Arkaik toplum ve modern toplumları karşılaştıran araştırmacı, böylece oyuncu insanın yüzyıllar içindeki farklı edimlerini, dönüşümünü de sorgular.

KAYNAKÇA

Huizinga, Johan (2015). *Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BATI

EDEBİYATINDA AKIMLAR

editör
OKTAY YİVLİ

HATİCE FIRAT
YASEMİN MUMCU
OKTAY YİVLİ
OĞUZHAN KARABURGU
BERNA AKYÜZ SİZGEN
NİLÜFER İLHAN

ÜMMÜHAN TOPÇU
SEFA YÜCE
HANİFİ ASLAN
METİN AKYÜZ
MEHMET SÜMER
YAKUP ÖZTÜRK

Günce Yayınları

Prof. Dr. Önder Göçgün

TİYATRO DENEN HAYAT SAHNESİ

Günce Yayınları

PROF. DR. ÖNDER GÖÇGÜN

Türk Tasavvuf Şiiri

AÇIKLAMALI VE YORUMLU ÖRNEKLERLE

Günce Yayınları

MODERN TÜRK EDEBİYATI

editör
OKTAY YİVLİ

MUHARREM DAYANÇ
OKTAY YİVLİ
MACİT BALIK
MAHMUT BABACAN
SEVİM ŞERMET

YASEMİN MUMCU
BEDİA KOÇAKOĞLU
NİLÜFER İLHAN
MAKSUT YİĞİTBAŞ
SELAMİ ALAN

Günce Yayınları